

Pere Verdaguer i l'ensenyament del català

És difícil parlar d'ensenyament del català a la Catalunya del Nord, d'ençà que n'hi ha (mitjan segle xx), sense creuar-se amb la figura de Pere Verdaguer. I evocar Pere Verdaguer, home de lletres i d'acció, sense passar per les diverses caselles d'ensenyament del català és impossible. Més encara per a «nosaltres», que sabem la nostra pròpia acció inscrita dins l'ombra tutelar de la seua.

Per destrenar la vinculació de Pere Verdaguer amb l'ensenyament del català, no tenim altre mètode que anar seguint a l'engròs el fil de la cronologia, fent les pauses temàtiques que l'abundància de la matèria exigeix. Més que explicar-lo, però, li deixarem la paraula (narrativa, periodística), sempre que sigui possible.

Pere Verdaguer no fa pas, ell tot sol, l'ensenyament del català. Però, que hagi aguantat la llarga durada, dels anys seixanta fins passat el 2000, ja no hi ha tanta gent. Que compaginin la pràctica docent amb la reflexió sociolingüística, uns quants menys. Que forneixin eines als alumnes i a llurs mestres alhora, ben pocs. Que actuïn tant dins l'escola com fora de la institució escolar i que ho facin públic via els mitjans de comunicació, ningú! Pere Verdaguer és la intersecció única dels diferents conjunts constitutius de l'ensenyament del català a la Catalunya del Nord.

Sense cedir a la facilitat de parlar de predestinació d'un fill de la Retirada a fer-se càrrec de l'ensenyament de la seua llengua en la terra d'acollida (Verdaguer no és pas tot sol, si bé és manifestament el més actiu i productiu), bé cal prendre en compte — sigui entès, com és dit, sense cap ombra de cinisme— «l'avantatge» que representava per a ell (i de retop per a tots nosaltres catalans del nord) el fet d'haver cursat l'escola de la república, en «paritat» en castellà i català amb «llibres en les dues llengües» (*Pàgines d'un exili ordinari*, p. 58).

D'altra banda, fins si l'ha freqüentada de manera aleatòria, Pere Verdaguer ha estat prou alumne de l'escola francesa (anys 1939-1947) per viure'n en directe el procés arranador, per experimentar la interrupció de transmissió natural: «Fins i

tot els pares, que obeïen una tendència del conjunt de la població, havien renunciat a parlar-la, en tot cas amb el fill. I és que fora del francès no hi havia salvació cultural ni social» (*Arc de Sant Martí*, p. 121).

«L'escola francesa era terriblement eficaç [...] la seva potència integradora enorme [...] el francès havia realment esdevingut la seva llengua» (*La dent de coral*, p. 219).

La recuperació de l'idioma matern abans de ser un projecte col·lectiu és una voluntat individual, estimulada per la sensació de pèrdua: va oblidant mots, els substitueix per calcs o manlleus del francès però no se n'acontenta. Llavors, dit en termes de novel·lista, s'automedica contra l'empobriment lingüístic. «Els antibiòtics havien caminat dins la seua vida amb el seu catalanisme, el qual se'n va nodrir» (*La dent de coral*, p. 104). Encara hi té als prestatges de la seua biblioteca d'home jove els pocs llibres «on havia après d'escriure la llengua» (*La gosseta de Sírius*, p. 116) i *La linguistique catalane*, dirigida per Badia i Margarit, on havia començat d'estudiar-ne la història (*Àxon*, p. 59).

1. El GREC

El 1960, el trentenari Pere Verdaguer s'integra al Grup Rossellonès d'Estudis Catalans (GREC), acabat de crear a Perpinyà per facilitar l'aplicació de la llei Deixonne de 1951 sobre ensenyament de les llengües regionals a França. El projecte global pretén contrarestar la pèrdua de transmissió de la llengua dels avis, difondre una imatge innovadora de la cultura catalana, fer cultura popular en català amb actes públics i l'edició de la revista *Sant Joan i Barres*. Si les classes públiques de català se reserven a mestres d'experiència i la redacció de cursos de català al cap incontestat dels estudis catalans a França (de fet els «supervivents dretans de Nostra Terra», *La dent...*, p. 222), Pere Verdaguer és certament el més apte entre els joves per corregir (sense ell molts articles eren impublicables), escriure (el 1966 el seu *El cronomòbil* engega la narrativa nord-catalana) i ensenyar català.

S'hi posarà, envers el 1970 en els primers col·legis públics (Ribesaltes, Portvendres) on fa de professor, havent hagut per això de renunciar a la ciutadania dels seus pares. Anima «clubs de català» fent fer als joves tira dibuixada, teatre —*Gen-dre i sogra*, de Lucie Bartre, *Cabres i gent*, de Francesc Vilalta— amb bons resultats. «Alguns havien continuat fins i tot, pel seu compte» (*La dent de coral*, p. 158). A finals dels anys setanta impartirà, ja al col·legi d'Elna, unes classes de català per fi legals si bé no del tot reposades: «calia ser tolerant, deixar esbravar els més nerviosos, fer les lliçons curtes i allargar els jocs, evitar de donar deures» (*La dent de coral*, p. 158-159).

Mentrestant, el GREC insta les autoritats acadèmiques a formar els mestres

que hauran d'aplicar la llei Deixonne. Resposta mitigada, però suficient perquè Pere Verdaguer se llanci en la *formació de formadors* benèvola. Cal dir que ja fa de conseller pedagògic de la seua esposa Gineta, mestra en una institució lliure i una col·lega i amiga, la primera a iniciar la mainada nord-catalana al català.

En resulta *El català a l'escola primària*, mètode il·lustrat confegit amb Raymond Gual i editat per Terra Nostra el 1977, idoni per a la recuperació d'un català passiu de mestres i alumnes. Aquest material li era també una manera de superar, per l'acció, l'estèril debat reflectit en el número especial de 1976 de *Sant Joan i Barres. El català a l'escola*. En un llarg article tret de l'experiència i nodrit de la jove sociolingüística, dibuixa pautes didàctiques entre dialecte i norma, plenes de seny i de ciència. *Marcial Espaiós*, pseudònim extraterrestre de Pere Verdaguer, havia clos el debat pel seu compte, el gener de 1974, a les columnes de *L'Indépendant*, dient com, a partir de la «teoria dels nivells de llengua», ja s'havia escombrat en la didàctica del francès, fàcil d'extrapolar al català, l'aprenentatge exclusiu de la llengua acadèmica, per multiplicació «dels exercicis d'expressió, procurant d'enriquir les coneixences més que de sancionar faltes».

2. LLIBRES DE «CULTURA» PER ALS MESTRES

Simultàniament, ha anat preparant petites antologies destinades principalment a fornir material als mestres que ensenyarien català: *Lectures escollides rosselloneses*, el 1966; *Poesia rossellonesa del segle xx*, el 1968, i *Fabulistes rossellonesos*, el 1973, totes publicades a les Edicions 62 de Max Cahner, a qui el lliga una indefectible amistat d'ençà de l'exili d'aquest el 1964.

Altres títols com *El Rosselló avui* (1969), *La Catalunya francesa* (1969), *El català al Rosselló* (1974), *Connaissez le catalan* (1974), *Histoire de la littérature catalane* (1981) o *Comentaris sobre el vocabulari rossellonès* (1982) no són primerament llibres d'ensenyament, ni van destinats al públic nord-català exclusivament, però els mestres nord-catalans interessats hi trobaran la matèria literària i filològica, socioeconòmica, sociocultural i sociolingüística que els fa falta.

3. EL COURS DE LANGUE CATALANE

Pere Verdaguer coneix prou bé aquest país català del nord que ha esdevingut el seu per saber quines eines s'hi necessiten. Té prou idees, capacitats i talent per realitzar-les, escriure-les, i prou força persuasiva per fer-les publicar. El *Cours de langue catalane* (1974, reeditat fins als anys dos mil) n'és la millor mostra: mètode progressiu en què, sense contemplacions, el francès facilita la reapropiació del ca-

talà passiu i en codifica la gramàtica. Mai no direm prou tot el que devem a aquest llibret, estudiat diàriament com un breviari, per haver-nos donat confiança en l'exteriorització d'una llengua interior.

4. LA PREMSA I L'UCE

I el que devem també a publicacions com ara *El català al Rosselló* (1974), per situar-nos entre norma i dialecte. El que ens han aportat un bon grapat d'obres divulgatives en francès: *Connaissez le catalan* (1974), *Le catalan et le français comparés* (1976), *Le catalan et le français. Études de vocabulaire* (1980), que elevaven la filologia catalana a l'altura de la francesa, amb la qual, com en Pere, ens havíem criat a la Universitat de Montpeller.

Aqueixos llibrets, de gran utilitat, són confegits a partir d'articles publicats al *Midi Libre* (a partir de 1962), a *L'Indépendant* (a partir de 1972). Tracten, sovint en mode burleta i sense descartar l'al·lusió satírica al context sociopolític del moment, punts de llengua de primera utilitat per als catalans del nord, incerts de llur català i ben útils també a un lectorat del sud, o originari del sud, no gens persuadit de la lleialtat de la parla septentrional. Entre aquests lectors, força professors de català recents o imminents, en tot cas faltats de fonaments.

Dialectologia septentrional i contrastivitat català-francès són també les matèries que ensenya Pere Verdaguer a la Universitat Catalana d'Estiu (UCE) durant tots els anys setanta i vuitanta almenys. No m'incumbeix parlar d'aquesta institució universitària popular, sempre viva i per molts anys, que Pere Verdaguer va crear, sostenir i animar, a la qual dedicà gran part dels seus lleures, i que li aportà la satisfacció d'impartir en llengua pròpia classes a l'altura de la seua ciència. «Allò que havia estudiat a la facultat podia servir» (*La dent de coral*, p. 78).

Professors de l'ensenyament secundari hi venen en formació continuada voluntària. Els estudis catalans de la Universitat de Perpinyà, que Pere Verdaguer integra el 1985, s'aprofitaran àmpliament d'aqueixes pràctiques estiuenques.

Per als qui no se n'han pogut beneficiar a temps, n'existeix una captació a *L'altra ribera*. El protagonista, projecció de l'autor, no és qui dona la classe, però sí que hi assisteix i, com a bon alumne, ens en fa la ressenya circumstanciada: història comparada de dues llengües, tres amb el castellà, superstrat germànic, substrat basc, evolució espontània, dialectes *versus* procés centralitzador el primer dia, inclosa «una discussió sobre la problemàtica sociolingüística actual i la necessitat de respectar les subnormes, per exemple valencianes o rosselloneses» (p. 50). El segon dia la reflexió havia tractat sobre l'evolució de la *a* tònica llatina «mostrant les metamorfosis en francès segons el veïnatge, mentre la mateixa vocal en català havia travessat els segles impertorbablement» (p. 49). Aquell dia s'examinaria la *c* llatina

a partir «d'un gran nombre de casos, amenitzats per anècdotes gracioses i consideracions generals pertinents, banals o inèdites» (p. 50), tals com els publicats per en Pere en diaris i represos en els llibres suara esmentats.

5. L'APLEC

La resta del temps, ensenyar català a la Catalunya del Nord no és pas simplement qüestió de didàctica i de pedagogia. Cal conquerir el dret d'ensenyar i quedar a l'aguait perquè no te'l tolguin. El 1981, el canvi polític a França ha permès certes obertures, un cop establerta una legislació favorable a les llengües regionals. Més encara que trenta anys abans amb la llei Deixonne, l'organització ciutadana s'imposa per vigilar, per atiar el moviment. L'Associació per a l'Ensenyament del Català (APLEC) se crea el 1983, per aplegar forces. Vol estar per damunt dels maniqueïsmes habituals a França (públic i privat, professors i pares d'alumnes, ensenyament escolar i extraescolar), per sobre de l'estratificació de l'ensenyament infantil a la universitat. Qui podia ser-ne president si no Pere Verdaguer? La tasca d'escometre les autoritats acadèmiques i els polítics no li vindria pas de nou. En tenia una llarga pràctica oral de bon nivell sonor. I a l'escrit, un munt d'articles de premsa ja tractaven de l'ensenyament del català alegrant-se dels avenços quan n'hi havia (article sobre Jack Lang el 1993) i, més sovint, denunciant els entrebancs. Fins algun protagonista de novel·la s'hi posa, queixant-se de la «diferència de tractament entre les llengües regionals: uns tenen la certesa de la continuació, mestres itinerants, etc.» (El català és sempre dins la carretada desfavorida), lamentant la ceguesa dels jacobins locals quant a les trobades de Pau i treva de Toluges: «la taula rodona del diàleg s'havia convertit en arena de la intolerància i de l'afrontament» (*La dent de coral*, p. 162).

El 1986, l'estat com a representant del català a l'ens consultiu creat pel Govern socialista del moment —Défense et Promotion des Langues de France—, Pere Verdaguer proposa i fa acceptar el principi de la generalització escolar de la iniciació a les «llengües regionals». Fins i tot, que la Catalunya del Nord seria el primer territori a experimentar-ho. Ai las, sola Còrsega s'ha beneficiat de la mesura estatal. Per al català ens quedem sense més recursos que els de les col·lectivitats locals impulsades per les associacions militants.

El 1995, Pere Verdaguer aprofita l'ambient de consens a l'obertura de l'UCE per comprometre el batlle de Perpinyà, «la catalana», a fer impartir mil hores anuals de català a les escoles de la vila. Les mil hores passarien aviat a dues mil i, vençudes les reticències legalistes d'una majoria de municipis, el programa s'eixamplaria al conjunt del departament. Assegurant a hores d'ara el noranta per cent de la presència del català a les escoles nord-catalanes, les intervencions de català de

l'APLEC se mantenen dins la línia i els ideals —de Pere Verdaguer— d'una escola pública en català per a tots.

El 2000, pels tres-cents anys de l'edicte reial d'interdicció del català a la província de Roussillon, va reeixir a fer concretar un gran dictat popular, del qual nombroses cròniques ja havien demostrat l'oportunitat (*Roda la bola*). La fórmula s'ha anat esgotant de llavors ençà, com el mateix dictat francès de Bernard Pivot, del qual en Pere s'inspirava, però resta vàlid el seu principi de resistència-acció.

* * *

Podríem dir que a la Catalunya del Nord, i si més no a l'APLEC, mirem de continuar la tasca de Pere Verdaguer en pro de l'ensenyament del català, d'adaptar-ne l'esperit a les noves lletres, però a aqueix epíleg convingut preferim la paraula del novel·lista.

Així, amb l'Andreu, protagonista de *L'altra ribera*, a qui joves d'un taller de cinema fan una entrevista sobre l'ensenyament del català a la Catalunya del Nord sense «recollir de primer un poc de material seriós», lamentarem que en la matèria s'hagi d'esmerçar massa temps i forces en informació, sempre a recomençar, i no sols «donant xifres que havien estat publicades diverses vegades» explicant «la llei Deixonne i quina havia estat la seva història» (p. 30).

Amb en Carles, heroi d'*Arc de Sant Martí*, obligat d'ensenyar català a extraterrestres, farem un saltuari retorn sobre aquells mètodes sistemàtics de simulació de conversa, dels quals en Pere no era gaire partidari: «Això és una màquina. La màquina és per fer conserves. A mi m'agraden les conserves» (p. 100), per comprovar al final —feliç!— que el resultat compta més que el mètode i que amb un discurs prefabricat s'arriben a expressar veritats profundes de la Catalunya mil·lenària: «Això és la muntanya. A mi m'agrada la muntanya, la muntanya és per amagar-se» (p. 259).

I per fi, amb el mateix Andreu, no deixarem pas d'indignar-nos davant del tractament fet a les llengües faltades d'estat: «Qui podia estar orgullós d'una cultura que, per imposar-se n'havia de matar una altra?» (p. 123).

MIQUELA VALLS
Secció de Filosofia i Ciències Socials

BIBLIOGRAFIA

- VERDAGUER, Pere (1966). *Lectures escollides rosselloneses*. Barcelona: Barcino. (Col·lecció Tramuntana; 12)
- (1968). *Poesia rossellonesa del segle xx*. Barcelona: Edicions 62. (Antologia Catalana; 37)
- (1969). *El Rosselló avui*. Barcelona: Barcino. (Col·lecció Popular Barcino; 215)
- (1973). *Fabulistes rossellonesos*. Barcelona: Edicions 62. (Antologia Catalana; 70)
- (1974). *Cours de langue catalane*. Barcelona: Barcino. (Manuals Lingüístics Barcino; 9)
- (1974). *El català al Rosselló: Gal·licismes, occitanismes, rossellonismes*. Barcelona: Barcino. (Col·lecció Tramuntana; 21)
- (1976). *Le catalan et le français comparés*. Barcelona: Barcino. (Manuals Lingüístics Barcino; 10)
- (1976). «Del voluntarisme a la sociologia o sobre la situació lingüística a Rosselló». *Sant Joan i Barres*, núm. 63-64 (primavera-estiu), p. 36-49.
- (1980). *Le catalan et le français: Études de vocabulaire*. Perpinyà: IMF.
- (1982). *Comentaris sobre el vocabulari rossellonès*. Barcelona: Barcino. (Col·lecció Tramuntana; 30)
- (1982). *L'altra ribera*. Barcelona: Pòrtic. (El Brot; 16)
- (1985). *La dent de coral*. Barcelona: Pòrtic. (El Brot; 35)
- (1986). *La gosseta de Sírius*. Palma de Mallorca: Moll. (Biblioteca Raixa; 140)
- (1992). *Arc de Sant Martí*. Andorra: Maià.
- (1993). «El pas de Jack Lang». *L'Indépendant* (20 gener).
- (1993). *Roda la bola: Cròniques per a Ràdio Arrels: 1991-1992*. Perpinyà: Associació Arrels: CEDACC.
- (2002). *Pàgines d'un exili ordinari*. Barcelona: Rúbrica. (Cròniques de la Memòria; 9)